

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ : 1386/11/08

سیره صحابه در گفتن «حي علي خير العمل» :

بحث در رابطه با حي علي خير العمل بود و عرض شد يکي از ادله محکم ما در اين زمينه، سیره عملي صحابه و تابعين است. در ميان صحابه و در رأس آنها آقا اميرالمؤمنين عليه السلام و همچنين آقا امام حسن عليه السلام و امام حسين عليه السلام که هم معصوم و هم جزء صحابه هستند، در اذان خود حي علي خير العمل مي گفتند و يا اگر مؤذني براي آنان اذان مي گفت، او هم حي علي خير العمل مي گفت.

امير المؤمنين(ع) مقيد به گفتن «حي علي خير العمل» :

در کتاب شرح تجريد المؤيد بالله که زيدي مذهب است از امير المؤمنين عليه السلام نقل مي کند:

سمعت رسول الله صلي الله عليه و سلم يقول إن خير أعمالكم الصلاة و أمر بلال أن يؤذن بحي علي خير العمل.

از رسول خدا صلي الله عليه و آله شنيدم که مي فرمود: بهترين اعمال شما نماز است و بلال امر نمود که در اذان خود حي علي خير العمل بگويد.

جواهر الأخبار، تلخيص البحر الزخار، ج 2، ص 191 - الإعتصام بحبل الله المتين قاسم بن محمد از ائمه زيديه، ج 1،

ص 309.

حافظ علوي، كه ذهبي و ديگران او را توثيق مي كنند و در باره او مي گویند: الإمام المحدث الثقة العالم الفقيه، نقل مي كند كه:

كان أبي علي إذا خرج إلي سفر، لا يكل الأذان إلي غيره و لا الإقامة و كان لا يدع أن يقول في اذانه حي علي خير العمل. الأذان بحي علي خير العمل حافظ علوي، ص 94، ح 74.

پدرم وقتي براي سفر خارج مي شد اذان و اقامه را به كسي ديگر واگذار نمي كرد و به هيچ وجه در اذان خود «حي علي خير العمل» را ترك نمي كرد.

البته ظاهراً، ناقل يكي از فرزندان علي عليه السلام است به نام عمر، همو كه در كربلاء شهيد شد.

مي گوید: پدرم اميرالمؤمنين عليه السلام وقتي به سفر مي رفت، اذان و اقامه را به ديگري واگذار نمي كرد و خودش شخصاً اذان و اقامه مي گفت و به هيچ وجه در اذان حي علي خير العمل را ترك نمي كرد.

روايت سوم باز هم در الاعتصام بحبل الله المتين است كه خيلي زيباست، مي گوید:

محمد بن عبدالرحمن قال كان ابن النباح يجيء إلي علي حين يطلع الفجر، فيقول حي علي الصلاة، حي علي الفلاح، حي علي خير العمل، فيقول علي مرحباً بالقائلين عدلاً و بالصلاة مرحباً و أهلاً، يا ابن النباح أقم.

ابن نباح هنگام فجر، خدمت اميرالمؤمنين عليه السلام مي رسيد و مي گفت: حي علي الصلاة، حي علي الفلاح، حي علي خير العمل؛ سپس علي عليه السلام گفت مرحباً به كساني كه به عدالت سخن مي گویند و مرحباً به كساني كه به نماز مي گویند خوش آمدی؛ اي ابن نباح، براي نماز اقامه هم بگو.

الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 291.

ابن نباح هنگام فجر، خدمت امیرالمؤمنین علیه السلام می رسید و می گفت **حي علي الصلاة، حي علي الفلاح، حي علي خير العمل**؛ سپس علی علیه السلام گفت مرحبا به کسانی که به عدالت سخن می گویند و مرحبا به کسانی که به نماز می گویند خوش آمدی؛ ای ابن نباح، اقامه هم بگو.

باز هم در الإعتصام بحبل الله المتين از طریق امام صادق علیه السلام نقل می کند که:

أن علي كان يقول لكل صلاة حي علي الفلاح و حي علي خير العمل.

[حضرت] علی [علیه السلام] در هر نمازی «حي علي الصلاة و حي علي خير العمل» می گفت.

الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 293

روایت دیگری در همین صفحه از امام باقر علیه السلام نقل می کند که:

إن علي كان يقول في الأذان لكل صلاة حي علي الصلاة حي علي الصلاة، حي علي الفلاح حي علي الفلاح، حي علي خير العمل حي علي خير العمل.

[حضرت] علی [علیه السلام] در اذان هر دو نمازی «حي علي الصلاة حي علي الصلاة حي علي الفلاح حي علي الفلاح، حي علي خير العمل حي علي خير العمل».

الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 293.

اینها دلالت می کند بر این که آقا امیرالمؤمنین علیه السلام یا خودشان در اذان گفتن، مقید بودند بر حی علی خیر العمل گفتن و یا اگر مؤذنی برای او اذان می گفت، او هم حی علی خیر العمل را می گفت.

اگر نباشد برای ما، جز سیره امیر المومنین علیه السلام، کفایت می کند:

علی مع الحق و الحق مع علی، یدور معه حیث ما دار.

علی با حق است و حق با علی است، هر آنجا که علی باشد حق هم در همان جاست .

البته روایات زیاد است که من این موارد را گزینش کردم.

امام حسن(ع) مقید به گفتن «حی علی خیر العمل» :

نفر دومی که از صحابه مقید به حی علی خیر العمل گفتن در اذان بود، آقا امام حسن علیه السلام است. اهل سنت او را هم به عنوان صحابه و هم به عنوان خلیفه پنجم قبول دارند، با این که حدود 6 ماه دوران خلافتش طول کشید؛ حتی وقتی خلفاء راشدین را که می شمارند، می گویند پایان خلفاء راشدین، آقا امام حسن علیه السلام است. باز هم در الإعتصام بحبل الله المتین نقل می کند که:

الصحيح أن الأذان شرع بحي علي خیر العمل لأنه اتفق علي الأذان به يوم الخندق و لأنه دعا إلي الصلاة، و قال رسول الله (صلي الله عليه و سلم) خير أعمالكم الصلاة و قد إتفق أيضا علي أن ابن عمر و الحسن و الحسين (عليهما السلام) و بلال و جماعة من الصحابة أذنوا به.

صحيح اين است كه اذان در ابتداي امر با «حي علي خير العمل» آغاز شده است چون آنچه مور اتفاق است اين است كه در روز خندق رسول خدا صلي الله عليه و آله با همين جمله مردم را به نماز دعوت فرمودند. و نيز رسول خدا صلي الله عليه و آله فرمودند: بهترين اعمال شما نماز است و بر اين مطلب اتفاق وجود دارد كه عمر و [امام] حسن و [امام] حسين [عليهما السلام] و بلال و گروهي ديگر از صحابه به همين شكل اذان گفتند.

الروض النضير، ج 1، ص 542 - الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 307 و 313.

در روز خندق، حي علي خير العمل تشريع شد و حي علي خير العمل يعني حي علي الصلاة؛ عبدالله بن عمر و امام حسن (عليه السلام) و امام حسين (عليه السلام) و جماعتي از صحابه، با جمله «حي علي خير العمل» اذان مي گفتند. اين صراحت دارد بر اين كه سيره آقا امام حسن عليه السلام و امام حسين عليه السلام بر «حي علي خير العمل» بوده است.

باز هم آقاي حافظ علوي روايت ديگري نقل مي كند از جابر بن يزيد جعفي از اصحاب سر امام باقر عليه السلام و امام صادق عليه السلام:

أن أبي جعفر (عليه السلام) قال أذاني و أذان آبائي، النبي و علي و الحسن و الحسين و علي بن الحسين حي علي خير العمل حي علي خير العمل.

[حضرت] امام باقر (عليه السلام) فرمود: اذان من و اذان پدران من، و اذان پیامبر و علي و حسن و حسين و علي بن حسين «حي علي خير العمل حي علي خير العمل» بوده است.

الأذان بحي علي خير العمل حافظ علوي، ص 54، ح 74 - الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 294.

از لحن روایت مشخص است، که آقا امام صادق علیه السلام از دست بعضی ناراحت بوده که این را فرموده است.

حدیث سوم باز از عبیده سلمانی است:

قال: كان علي بن ابيطالب و الحسن و الحسين (عليهم السلام) و عقيل بن ابي طالب و ابن عباس و عبدالله بن جعفر

و محمد بن الحنفية يؤذنون إلي أن فارقوا الدنيا، فيقولون: حي علي خير العمل و يقولون: لم تزل في الأذان.

[حضرت] علي بن ابي طالب و حسن و حسين (عليهم السلام) و عقيل بن ابي طالب و ابن عباس و عبدالله بن جعفر

و محمد بن حنفیه در اذان خود تا زمانی که از دنیا رفتند به این شکل اذان می گفتند که در اذان خود «حي علي خير

العمل» را می آوردند و همواره این جمله را در اذان خود داشتند.

الأذان بحي علي خير العمل، حافظ علوي، ص 107.

در هیچ جا این «حي علي خير العمل» را در اذان ترك نکردند و استمرار داشتند تا لحظات آخر عمرشان. یعنی این

بزرگان در طول عمرشان يك اذان بدون حي علي خير العمل نگفتند.

این سه روایت نشان داد که امیرالمؤمنین علیه السلام و امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام و امام

باقر علیه السلام و امام صادق (علیه السلام)، اذانشان به حي علي خير العمل بوده است.

بلال مؤذن رسول خدا(ص) مقید به گفتن «حي علي خير العمل» :

ما بعد از این بزرگواران از صحابه، می رسیم به بلال مؤذن رسول اکرم (صلي الله عليه و آله و سلم) که مقید بوده به

حي علي خير العمل.

آقای طبرانی در معجم کبیر و بیهقی در سنن نقل می کنند:

بِلَالٍ أَنَّهُ كَانَ يُؤَدِّنُ بِالصُّبْحِ فَيَقُولُ حَيَّ عَلِيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ

عن بلال أنه كان يؤذن بالصبح فيقول حي علي خير العمل.

از بلال روایت شده است که او برای نماز صبح خود «حي علي خير العمل» می گفتند.

المعجم الكبير، ج1، ص 352، اسم المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن القاسم الطبراني الوفاة: 360 ، دار النشر : مكتبة الزهراء - الموصل - 1404 - 1983 ، الطبعة : الثانية ، تحقيق : حمدي بن عبدالمجيد السلفي - جامع الاحاديث (الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير)، ج 19 ص 143، اسم المؤلف: الحافظ جلال الدين عبد الرحمن السيوطي الوفاة: 19/جمادي الاولي / 911هـ ، دار النشر- كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، ج 8، ص 161، اسم المؤلف: علاء الدين علي المتقي بن حسام الدين الهندي الوفاة: 975هـ ، دار النشر: دار الكتب العلمية - بيروت - 1419هـ-1998م ، الطبعة: الأولى، تحقيق: محمود عمر الدمياطي - السنن الكبرى، البيهقي، ج 1، ص 425.

البته تحریفی در این روایت شده که در آخرش گفته اند:

فأمر النبي أن يجعل مكانها الصلاة خير من النوم و ترك حي علي خير العمل.

پیامبر اکرم امر فرمودند: تا در اذان به جاي «الصلاة خير من النوم»، «علي خير العمل» بگوید.

و گفتیم که در خیلی از کتاب هایشان مثل سیره حلبی و کنز العمال متقی هندی که مقید بودند عین آنچه که در مصادر اولیه بوده نقل کنند، این قضیه آخر در آنها وجود ندارد.

یعنی مشخص است که اینها همه بعد از قرن نهم و دهم تغییر داده اند؛ چون آقای حلبی متوفای 1022 و متقی هندی متوفای قبل از هزار است و تا آن زمان کتاب ها دست نخورده بوده است و این ذیل حدیث:

فأمر النبي أن يجعل مكانها الصلاة خير من النوم و ترك حي علي خير العمل.

پیامبر اکرم امر نمودند تا به جای آن «الصلاة خير من النوم» بگویند و حی علی خیر العمل بگویند.

در کتاب های اولیه نبوده است وگرنه متقی هندی که از نظر دقت و اعتمادش مورد نظر اهل سنت است، آن را در کنز العمال می آورد و اینها در قرون اخیر در آن تصرف و تحریف کرده اند و این ذیل حدیث، در جامع ابن ابی شیبه، الروض النضیر، المحلی ابن حزم، سیره حلبی و کنز العمال نیست.

همچنین در کتاب البحر الزخار از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل می کند:

سمعت رسول الله يقول إن خير أعمالكم الصلاة و أمر بلال أن يؤذن بحي علي خير العمل.

از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمودند: بهترین اعمال شما نماز است و بلال را امر فرمود تا در اذان خود «حی علی خیر العمل» بگوید.

البحر الزخار، ج 2، ص 191.

در کنز العمال هم این تعبیر آمده است:

كان بلال يؤذن بالصبح فيقول حي علي خير العمل.

بلال اذان صبح می گفت: و در آن «حی علی خیر العمل» می گفت.

باز هم در کتاب الإعتصام بحبل الله المتین صراحت دارد که قاضی حسین در تعلیقش آورده:

روي عن علي أنه كان يقول حي علي خير العمل و به أخذت الشيعة.

از علی بن ابی طالب روایت شده است که او در اذان خود «حي علي خير العمل» می گفت و شیعیان به همین جمله تمسک می کنند.

همچنین در کتاب الأذان بحی علی خیر العمل، صفحه 61 این تعبیر را نقل می کند که علی علیه السلام می گوید:

سمعت رسول الله يقول لما أنتهي بي إلي سدرة المنتهي فرأيت بجلال الله ما رأيت، قال لي: يا محمد حي علي خير العمل. قلت: يا رب و ما خير العمل؟ الصلاة قربان أمتك.

از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: زمانی که در معراج به سدره المنتهی رسیدم و در آن جا از جلال خداوند آنچه را باید بینم دیدم و در آن جا به من فرمودند که ای محمد! بشتاب به سوی بهترین کارها. گفتم: ای پروردگار! بهترین کارها چیست؟ نماز مایه تقرب امت تو به خداوند است.

وقتی در شب معراج به سدره المنتهی رسیدم، خطاب آمد که ای محمد بشتاب به عمل خیر، گفتم عمل خیر چیست؟ گفت نماز، که قربان (وسیله تقرب) امت توست.

عمر، بلال را از گفتن «حي علي خير العمل» در اذان نهي مي کند :

در بين صحابه، بلال متوفاي 16 يا 20 هجري، اولين نفري بود که به حي علي خير العمل مقيد بود. البته رواياتي داريم که در زمان عمر، عمر به بلال گفت که حي علي خير العمل نگو، بلال گفت من ديگر بعد از اين اذان نخواهم گفت؛ و ديگر بعد از آن بلال اذان نگفت و يکي از عواملی که باعث ترك حي علي خير العمل شد، ترك اذان بود توسط بلال، و ديگران هم آمدند اذان را بدون حي علي خير العمل گفتند و بين مردم هم همين رواج پيدا کرد و به جاي آن الصلاة خير من النوم آمد.

ابومحذوره از صحابه اي است، که در اذان «حي علي خير العمل» مي گفت :

ابو محذوره متوفاي 59 هجري، دومين کسي است از صحابه، که حي علي خير العمل مي گفت و در کتاب هاي متعدد اهل سنت آمده، حتي در کتاب لسان الميزان ابن حجر و ميزان الاعتدال ذهبي صراحت دارند در شرح حال ابو محذوره که مي گفت:

أمرني رسول الله أن أقول في الأذان، حي علي خير العمل.

رسول خدا صلي الله عليه و آله به من امر نمودند و تا در اذان «حي علي خير العمل» بگويند.

حالا ما کاري نداريم که ابو محذوره براي ما مورد قبول هست يا نه، ولي از باب قاعده الزام، اين سخن در کتاب هاي متعدد اهل سنت آمده که مي گويد: وقتي رسول اکرم صلي الله عليه و آله و سلم به من اذان را آموزش داد، به من گفت که در اذان حي علي خير العمل را بگويم.

کتاب البحر الزخار، ج 2، ص 192 و ميزان الاعتدال، ذهبي، ج 1، ص 139 و لسان الميزان، ج 1، ص 268.

همچنین در کتاب جواهر الأخبار و الآثار که تلخیص البحر الزخار است، در آنجا هم از محمد بن منصور از ابوالقاسم نقل می‌کند:

أمره أن يؤذن و يذكر ذلك حي علي خير العمل في أذانه، إن رسول الله أمره به.

او را امر نمود تا اذان بگوید و در آن «حي علي خير العمل» را ذکر کند و رسول خدا صلی الله علیه و آله به این کار امر فرمود.

و آقای حافظ علوی که مورد اعتماد ذهبی است، در کتاب الأذان بحي علي خير العمل و الإعتصام بحبل الله المتين آورده که ابو محذور می‌گوید:

أمرني رسول الله أن أقول في الأذان حي علي خير العمل.

رسول خدا صلی الله علیه و آله مرا امر نمود تا در اذان «حي علي خير العمل» بگویم.

و احمد بن عیسی صاحب أمالي که از علمای زیدی است از ابوالجارود از ابو محذور نقل می‌کند:

أمرني رسول الله أن أقول في الأذان حي علي خير العمل.

رسول خدا صلی الله علیه و آله به من امر نمود تا در اذان «حي علي خير العمل» بگویم.

الإعتصام بحبل الله المتين، ج 1، ص 284.

ابورافع از صحابه اي است، که در اذان «حي علي خير العمل» مي گفت :

ابو رافع از صحابه اميرالمؤمنين عليه السلام و سومين شخصي از صحابه است که حي علي خير العمل را در اذان مي گفت و اولين کسي است که در تاريخ اسلام و شيعه، علم رجال نوشته و اسامي تمام لشكريان علي عليه السلام را در جنگ جمل نوشت. در كتاب الأذان بحي علي خير العمل حافظ علوي، صفحه 28 و الإعتصام بحبل الله المتين، جلد 1، صفحه 289 و 294 از ابو رافع آورده که:

كان النبي إذا سمع الأذان قال كما يقول، إذا بلغ حي علي خير العمل، قال لا حول و لا قوة إلا بالله.

هنگامي که پیامبر اکرم اذان را به آن شکلي که دیگران اذان مي گویند شنید وقتي به «حي علي خير العمل» رسید فرمود: «لا حول ولا قوة الا بالله».

الأذان بحي علي خير العمل حافظ علوي، صفحه 28 و الإعتصام بحبل الله المتين، جلد 1، صفحه 289 و 294.

وقتي مؤذن به حي علي خير العمل مي رسید، رسول اکرم صلي الله عليه و آله و سلم مي گفتند لا حول و لا قوة إلا بالله.

پس به سه تن از معصومين و سه تن از صحابه، که سیره آنها، گفتن حي علي خير العمل بوده اشاره شد. از معصومين: اميرالمؤمنين عليه السلام و امام حسن عليه السلام و امام حسين عليه السلام و از صحابه: بلال و ابو محذوره و ابو رافع بودند.